

Bouwstenen voor een coherent herstel- en slachtoffergericht justitiebeleid

Tony Peters, Kathleen De Jaegher, Katrien Lauwaert, Ellen Stassart en Hilde Verhoeven, KULeuven

Sonja Snacken en Hilde Tubex, VUB

Georges Kellens en Gérard De Coninck, ULg

Dit onderzoek verkent bouwstenen voor een meer herstelgericht en slachtoffergericht strafrechtstelsel. Het schenkt aandacht aan initiatieven in de verschillende fasen van de strafrechtsbedeling en aan zowel klassieke mechanismen als aan nieuwe, experimentele benaderingen. Het project werd uitgevoerd door onderzoekers van de Katholieke Universiteit Leuven, de Vrije Universiteit Brussel en de Université de Liège. De promotoren waren prof. T. Peters (K.U.Leuven, co-ordinator), prof. S. Snacken (V.U.B.) en prof. G. Kellens (U.Lg).

Deel 1: Burgerlijke partijstelling: rechten en werkelijkheid van de slachtoffers

In dit deel wordt vooreerst een theoretische reflectie over de burgerlijke partij voorgesteld. Een eerste gedachte betreft de inherente gevaren die gepaard gaan met het overwegen van een nieuwe oriëntatie voor het strafrechtstelsel. Deze gevaren betreffen o.a. het laten overwegen van gevoelsmatige antwoorden op criminaliteit ('une justice des émotions'), het gevaar van misbruik van de burgerlijke partijstelling en het gevaar van een rechtstelsel dat het slachtoffer niet alleen vertegenwoordigt, maar er zich mee identificeert, wat leidt tot een erosie van het monopolie van de Staat in strafzaken. Een volgende reflectie betreft de verhouding tussen de burgerlijke en de strafvordering.

Vervolgens presenteert de onderzoeker een lijst van problemen die opduiken in de wetgeving omtrent de burgerlijke partijstelling en de concrete werking ervan. Deze lijst is gebaseerd op de bevraging van een aantal experts en bevoorrechte getuigen. Hinderpalen om een beroep te doen op de burgerlijke partijstelling zijn de grote borgsom die vereist wordt, de eventuele verplichting om een klacht in te dienen en de vele formaliteiten die men moet vervullen. Er blijkt ook een toenemend misbruik te zijn van de burgerlijke partijstelling door o.a. verzekeringsmaatschappijen. De evaluatietabellen die gebruikt worden om de schadevergoeding aan het slachtoffer te bepalen, stemmen vaak niet overeen met de kost van de effectief opgelopen schade. Waarschijnlijk het grootste probleem is de inning van de toegekende schadevergoeding bij de veroordeelde daders, vooral wanneer ze opgesloten zijn. Het creëren van een compensatiefonds dat de slachtoffers onmiddellijk uitbetaalt, zou hiervoor een oplossing kunnen bieden. Men moet vermijden dat wettelijke mechanismen zoals deminnelijke schikking, een latere burgerlijke partijstelling door het slachtoffer in gevaar brengen. Tenslotte wordt het probleem van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen besproken.

Deel 2: Experimentele vormen van schaderegeling voor het slachtoffer

De experimentele vormen van schaderegeling voor het slachtoffer besproken in deze studie zijn drie bemiddelingsprojecten die functioneren in het gerechtelijk arrondissement Leuven: schaderegeling voor lichte misdrijven op het niveau van de politie, bemiddeling met minderjarige daders die lichte feiten gepleegd hebben (vereffening) en herstelbemiddeling die aangewend wordt in geval van eerder ernstige misdrijven. De drie projecten worden kort beschreven. Tijdens het project was de onderzoeker vooral betrokken bij het meest recente project, namelijk de bemiddeling op het niveau van de politie. Het herstelbemiddelingsproject werd opgevolgd via participerende observatie van de wekelijkse teamvergaderingen. Met betrekking tot het vereffeningsproject werd een tevredenheidsonderzoek uitgevoerd. De rapportage geeft vooral de resultaten van dit tevredenheidsonderzoek weer.

De doelstellingen van het vereffeningsproject komen in grote lijnen overeen met de verwachtingen van de respondenten met betrekking tot de justitiële reactie op het misdrijf

waarbij zij betrokken waren (herstel van materiële en immateriële schade, aan de dader de kans geven om zijn verantwoordelijkheid op te nemen door op actieve wijze bij te dragen aan het herstel van de schade, informatie bekomen over de feiten en over de persoonlijkheid van de dader en beïnvloeden van de justitiële reactie op het misdrijf). De algemene tevredenheid met de bemiddeling was groot, maar slachtoffers blijken meer tevreden dan daders. Slachtoffers en daders zien de bemiddeling als een ernstig en volwaardig antwoord op de gepleegde feiten. Hoewel inzicht in de feiten, de persoonlijkheid en de gevoelens van de andere partij door de bemiddeling was toegenomen bij bijna de helft van de bevroagden, mogen we niet te veel verwachten op dit vlak van de bemiddeling zoals deze wordt uitgevoerd met minderjarige daders. Nagenoeg alle respondenten reageerden positief op de mogelijkheid voor de dader om geld te bekomen van een vereffeningsfonds (in ruil voor werk) om zo het slachtoffer te vergoeden. Hun positieve reactie heeft te maken met de overtuiging dat deze manier van werken de daders de kans biedt om verantwoordelijkheid op te nemen voor wat ze gedaan hebben. Alle daders en bijna alle slachtoffers gaven te kennen dat ze de bemiddeling een betere manier van afhandelen vonden dan de klassieke procedure.

Er moet verder aandacht besteed worden aan het informeren van het slachtoffer en de dader over de uiteindelijke gerechtelijke beslissing in de zaak, aan het verminderen van de duur van de bemiddeling en aan het vervroegen van de opstartdatum van de bemiddeling. Voortgaande op de ervaringen en de houding van de bevroagden lijkt er ruimte te zijn voor meer directe bemiddeling die zou kunnen starten in een vroeger stadium van de bemiddeling.

Met de bovengenoemde onderzoeksresultaten moet voorzichtig omgesprongen worden wat generaliseerbaarheid betreft. Het aantal bevroagden was beperkt (70 personen). De dossiers betreffen lichte feiten gepleegd door minderjarigen die een afgeronde bemiddeling hebben doorgemaakt en waarbij de jongere gewerkt heeft om geld te verdienen waarmee het slachtoffer vergoed werd. Niettegenstaande komen de conclusies van deze bevraging grotendeels overeen met de resultaten van een gelijkaardig tevredenheidsonderzoek dat werd uitgevoerd voor het project herstelbemiddeling.

Deel 3: Slachtoffers en herstelgerichte detentie

In dit deel werd een actie-onderzoek opgezet ter verkenning van het creëren van een detentiesetting waarin herstel van meet af aan kansen krijgt en waarin daders kunnen deelnemen aan herstelgerichte activiteiten. In drie Vlaamse gevangenissen was een veldwerker aanwezig om een aantal initiatieven uit te testen. Eén onderzoeker van de K.U.Leuven volgde deze activiteiten op.

Er werden initiatieven genomen ten aanzien van het gevangenispersoneel (gevangenisdirectie, het psychosociaal personeel, de bewaarders, het administratief personeel), de gedetineerden en ten aanzien van externe organisaties. De onderzoeker en de veldwerkers informeerden het gevangenispersoneel over het project, betrokken hen in discussies, werkgroepen en vormingen rond de slachtofferproblematiek en het thema herstel.

Ten aanzien van de gedetineerden werd gewerkt rond burgerlijke partijstelling: hen informeren over het burgerlijk aspect van hun veroordeling; verspreiden van juridische informatie omtrent de burgerlijke partijstelling; reflectie over manieren om tegemoet te komen aan het probleem van insolventie van de gedetineerden, zoals de creatie van een fonds; opstart van een werkgroep die structurele, administratieve en juridische hindernissen voor het goed functioneren van de burgerlijke partijstelling inventariseert. Ook werd met hen gewerkt rond het thema slachtofferschap en herstel via informatie-, discussie- en vormingsinitiatieven.

Ten aanzien van externe organisaties werd een overlegplatform in het leven geroepen met vertegenwoordigers van zowel diensten die werken met slachtoffers als diensten die werken

met daders. De doelstelling van het platform is uit te zoeken hoe deze diensten kunnen samenwerken en om vragen te beantwoorden met betrekking tot hun respectievelijke positionering en deontologie en de onderlinge informatie-uitwisseling en taakverdeling.

Het actie-onderzoek resulteerde in een aantal basisvoorwaarden die noodzakelijk zijn voor een herstel- en slachtoffergerichte detentie. Vooreerst is er nood aan een criminele politiek die in zijn geheel herstelgericht is (aandacht voor herstel in de opeenvolgende fasen van de strafrechtsbedeling, samenwerking tussen de gevangenen en organisaties in de samenleving). Ook de aanpassing van de structuur van de gevangenen is noodzakelijk (tewerkstelling en vorming voor de gedetineerden, voldoende en opgeleid personeel) zodat de gedetineerden de kans krijgen om deel te nemen aan herstelgerichte initiatieven. Bovendien moet gewerkt worden aan een aangepaste gevangencultuur (een cultuur van wederzijds respect, communicatie en een klimaat dat uitnodigt tot zelfontplooiing).

Tenslotte manen de onderzoekers tot voorzichtigheid aan. Een te haastige implementatie zou leiden tot weerstand op het terrein. De oriëntatie op herstel mag er bovendien niet toe leiden dat het slachtoffer de nieuwe legitimatie wordt van de gevangenisstraf. Noch mag herstel de nieuwe norm worden volgens dewelke alle gedetineerden geëvalueerd worden, bijvoorbeeld met het oog om een voorwaardelijke invrijheidstelling. Dit zou een zuiver opportunistische benadering van herstelgerichte initiatieven in de hand kunnen werken.

Deel 4: Voorwaardelijke invrijheidstelling.

In dit deel werd een evaluatie-onderzoek verricht naar de mate waarin een herstel- en slachtoffergerichte oriëntatie aanwezig is in de korte termijn procedure die ingevoerd werd in 1996. In deze procedure worden slachtoffers in gevoelige dossiers op de hoogte gebracht wanneer een beslissing tot voorwaardelijke invrijheidstelling wordt overwogen. Zij kunnen op dat moment slachtoffergerichte voorwaarden suggereren voor de vrijlating van de gedetineerde. De evaluatie werd uitgevoerd op basis van de studie van 52 dossiers en bevraging van psychosociale diensten in de gevangenen en de diensten slachtofferonthaal op het parket.

De onderzoeksresultaten tonen aan dat de korte termijnprocedure vooral wordt toegepast bij zedenmisdrijven, vooral gevallen van incest en verkrachting van minderjarigen. Deze slachtoffergerichte procedure vereist een delicaat afwegen van de belangen van daders en slachtoffers die vaak tot dezelfde fysische en sociale omgeving behoren. De belangrijkste voorwaarde om een herstel en slachtoffergerichte aanpak waar te maken is het verstrekken van duidelijke en accurate informatie in iedere fase van de strafrechtsbedeling. Dit veronderstelt een structurele samenwerking tussen alle betrokken diensten. De parketmagistraten kunnen hierbij een scharnierfunctie vervullen.